

- מגלים את ארצות החמרה -

מדריך שדה לטבע של מישור החוף

לחודשים יוני-יולי-אוגוסט

נכתב ואויר ע"י איגור 'עידו' ארמיאץ', 2016

מישור החוף הוא האזור המיושב ביותר בארץ ישראל. ארבע מתוך שש הערים הגדולות בארץ נמצאות בו (ומכילות לבדן מעל מליון איש). בין הערים קיימים נתיבי תחבורה נרחבים, שטחים חקלאיים מפותחים ואזורי תעשייה גדולים. יחד עם זה, במישור החוף יש גם טבע.

לא הרבה נשאר ממנו: אחו כאן, גבעה שם. לעתים, הם נמצאים בסוף הרחוב או בדרך לעבודה – רגילים ויומיומיים. אף על-פי כן, הם שווים את תשומת לבנו. עולם החי והצומח שנגלה כה קרוב לבית הוא מיוחד ומורכב ומסתיר דברים רבים שלא נוכל לראות בשום מקום אחר.

לפני שאנחנו נוסעים לטייל בעולם, לפני שאפילו ניסע לשמורות הגליל והנגב, אני מזמין אתכם להכיר את ארצות החמרה, את גבעות החול האדום ואבן-החול עליהן אנו חיים. נכיר את הטורפים והנטרפים, את הפרחים המוגנים, את פינות החמד ואת סיפוריהם של העצים והחרקים, צמחי התבלין והעופות הנודדים.

היום ישנם דברים רבים המאיימים על הטבע באזור זה. מיזמי הבנייה מעלימים שטחים פתוחים וסלילת כבישים מקטעת אותם. מינים פולשים מכחידידים מינים מקומיים וזיהום פוגע בהתפתחותם. אף עם כל האיומים, יש לנו מזל מיוחד לחיות במקום כמו מישור החוף ועלינו להכירו ולשמור עליו – בשבילנו ובשביל הבאים אחרינו.

חמשת העמודים הבאים מכילים כמה (אך ממש לא את כולם!) מבעלי החיים והצמחים שתוכלו לפגוש בטיול בשטחים הפתוחים של ארצות החמרה, כמו גם מספר מושגים שכדאי להכיר כשאנחנו יוצאים לטייל.

כמה מושגים הנוגעים לארצות החמרה

אקלים ים-תיכוני

אקלים המאפיין את רוב הארצות סביב הים התיכון ובכלל זה, את חצייה הצפונית של ארץ ישראל. מאפייניו של האקלים הים-תיכוני: שתי עונות, אחת יבשה וחמה ואילו השנייה גשומה וקרירה. המשקעים השנתיים הממוצעים הם 400 מ"מ ומעלה. חורש ים-תיכוני הוא צורת הצומח האופיינית לאקלים זה.

אזור אקלים זה כולל את מרבית מישור החוף (דרומה עד אשקלון, שם יש מעבר לאקלים ערבותי). האקלים הים-תיכוני של מישור החוף הוא חם ומתון יחסית, עם חורפים חמימים וטווח משקעים ממוצע של 400-700 מ"מ.

קיץ במישור החוף

העונה היבשה במישור החוף הישראלי אורכת כחצי שנה, כאשר הקיץ הוא רק החלק האמצעי שלה. אף כי הנוף הקיצי נראה חסר חיים, מינים רבים של צמחים ובעלי-חיים הסתגלו לשרוד ולשגשג בחום והיובש של עונה זו ובחלקם לא נוכל לפגוש בעונות אחרות. רבים מהצמחים הפורחים בקיץ הם רב-שנתיים אשר בילו את העונה הגשומה באגירת מזון ומים לקראת הקיץ. סביב לצמחים אלה נוכל למצוא פרפרים, צרעות, זבובים וחרקים אוכלי-צוף נוספים השורדים בזכות הפרחים יקרי-המציאות בעונה זו. על-פני הצמחים נמצא זחלי פרפרים וחגבים, הניזונים מהעלווה הרעננה. עקב הביקוש הרב, צמחי הקיץ לרוב מוגנים היטב, בקוצים, ברעל ובסיבים קשים. ליד אותם צמחים גם ימצאו טורפיהם של החרקים: עכבישים, גמלי-שלמה, שפיריות, זוחלים, עופות ואחרים.

חמרה וכורכר

החמרה (מהשפה הערבית: אדומה) היא קרקע קלה שמוצאה הוא בחולות נודדים (חוליות) שהתייצבו וקלטו לתוכם מינרלי חרסית. זהו סוג הקרקע העיקרי במישור החוף – מקום הימצאותו היחיד. צבע הקרקע נע בין כתום בהיר לחום-אדמדם, תלוי בגילה ובתכולת החרסית שלה (החרסית מכילה תחמוצת ברזל אדומה). קרקע זו היא פורייה למדי, אך מחלחלת ומתייבשת במהירות, בדומה לחול ממנו נוצרה. מסיבה זו, צמחים רבים מתקשים לגדול בה, אך היא מתאימה למספר צמחי מדבר, הגדלים במישור החוף לצד צמחי האקלים הים-תיכוני.

כאשר במקום חרסית, קולטים החולות הנודדים סידן, החולית הופכת לסלע פריך: כורכר. כמו החמרה, גם הכורכר מחלחל ומתייבש במהירות ותומך בצמחיה האופיינית הן להרי הצפון והן לחולות הנגב. רכסי כורכר רבים נמתחים לאורך מישור החוף: בקרקעות החמרה, בחולות ובחוף הים. הן החמרה והן הכורכר הם תצורות צעירות יחסית, בנות מליון שנה או פחות.

מין אנדמי (Endemic species)

מין צמח או בעל-חיים המצוי באזור מסוים בלבד.

בעקבות השילוב הבלתי רגיל של קרקע חולית ואקלים ים-תיכוני, התפתחו עשרות מינים ותת-מינים של צמחים שהם אנדמיים למישור החוף. אזור צמיחתם היחיד בעולם הוא רצועת קרקעות החמרה שבין עזה לצור ולפעמים אף פחות מזה. רשימת המינים האנדמיים הנפוצים יותר כוללת את התורמוס הארץ-ישראלי, דרדר הקורים, החומעה העטויה, שום תל-אביב, הבלוטה הפלשתית ואחרים. פיתוח עירוני וחקלאי של מישור החוף מעמיד רבים מהם בסכנת הכחדה עולמית.

מין פולש

מין צמח או בעל-חיים שהובא על-ידי האדם מאזור אחר בעולם, מתרבה בהצלחה בארץ היעד ומסב נזק לסביבה.

הצלחת המין הפולש מסכנת מינים מקומיים, הנחקקים או נטרפים על-ידו. במישור החוף עשרות מינים של צמחים ובעלי-חיים פולשים, אשר הובאו במאות השנים האחרונות מרחבי העולם: אמריקה, אפריקה, אוסטרליה וכו'. מינים פולשים ידועים לשמצה הם השיטה המכחילה (עץ מאוסטרליה) והמאינה המצויה (ציפור מהודו).

קיפודן מצוי
Echinops adenocaulos

דרדר הקורים
Centaurea procurrens

קיצנית כרתית
Carlina curetum

קורטם דק
Carthamus tenuis

כנפון זהוב
Verbesina encelioides

ציפורן נקוד
Dianthus strictus

חרחבינה מכחילה
Eryngium creticum

שומר פשוט
Foeniculum vulgare

אמיתה גדולה
Ammi majus

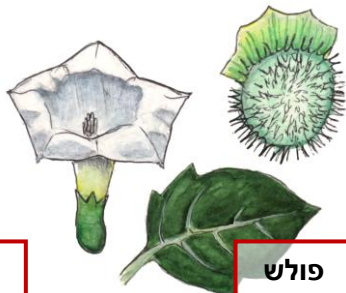
חסת המצפן
Lactuca serriola

סולנום זיתני
Solanum elaeagnifolium

דטורה נטוית-פרי
Datura innoxia

עוקץ-עקרב ריחני
Heliotropium suaveolens

עכנאי שרוע
Echium angustifolium

דרבנית סגולה
Delphinium peregrinum

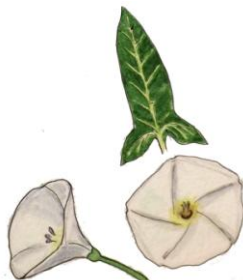
קורנית מקורקפת
Coridothymus capitatus

תגית קיצית
Lomelosia argentea

חבלבל השדה
Convolvulus arvensis

גבסנית ערבית
Gypsophila capillaris

ארכובית שבטבטית
Polygonum equisetiforme

בוצין מפורץ
Verbascum sinuatum

לוף (גבעולים עם פרי)
Arum sp.

חילף החולות (בפריחה)
Desmostachya bipinnata

חצב מצוי
Urginea maritima

שברק מצוי
Ononis natrix

קצח השדה
Nigella arvensis

טבק השיח
Nicotiana glauca

פולש

לנטנה ססגונית
Lantana camara

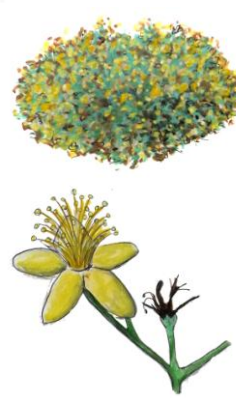

פולש

רותם המדבר
Retama raetam

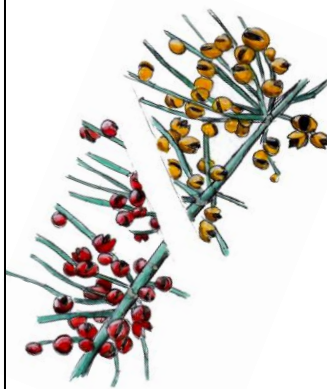
פרע מסולסל
Hypericum triquetrifolium

שיזף מצוי
Ziziphus spina-christi

שרביטן (עם אצטרובלים עסיסיים)
Ephedra sp.

שיטה כחלחלה (מכחילה)
Acacia saligna

פולש

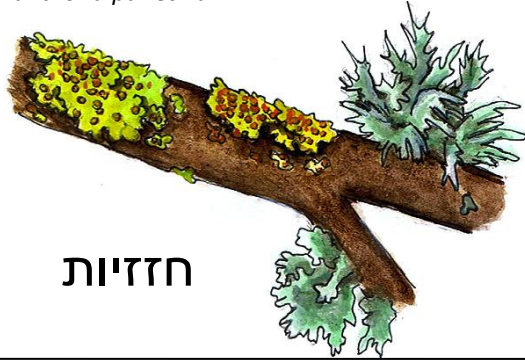
קיקיון מצוי
Ricinus communis

פולש

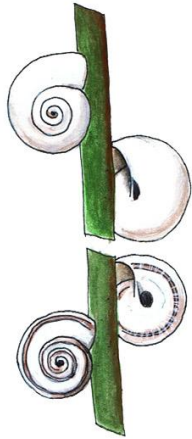
מפרשית מרושתת
Ramalina duriali

צבעונית הבוסתן
Xanthoria parietina

חזזיות

דרחול השיח
Theba pisana

בשני המינים יש צורות מפוספסות ולבנות. הם נבדלים בצורת הטבור: הנקב בצדה השמאלי של הקונכיה.

שבולון מצוי
Xeropicta vestalis

רכיכות

שבול השדה
Helix engaddensis

לבנונית אהרוני
Sphincterochila aharonii

אנדמי

שבולית הכורכר
Xerocrassa davidiana

אנדמי

עכבישנים

כסופי מפורץ
Argiope lobata

סרטביש הפרחים (יפרוחית)
Thomisus onustus

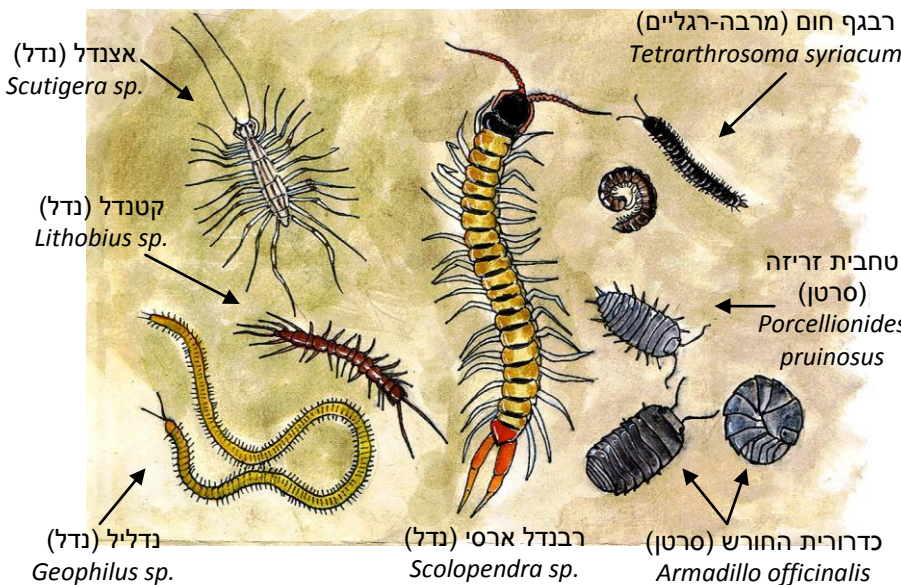
פטמתן
Hersilia caudata

הוגנה (זאבן)
Hogna cf. graeca

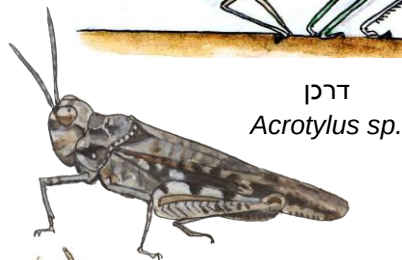
משפכנית השיחים
Agelena orientalis

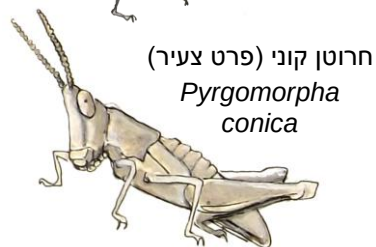
חגבאים

מצחן גדול
Truxalis grandis

דרקן
Acrotylus sp.

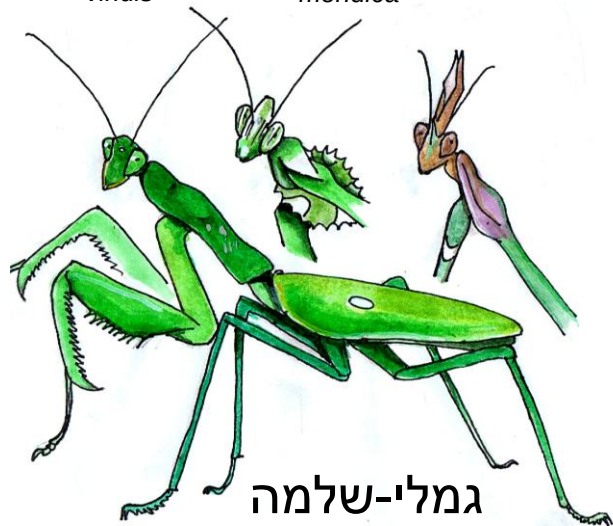

חרוטן קוני (פרט צעיר)
Pyrgomorpha conica

גמל-שלמה ירוק
Sphodromantis viridis

גמל-שלמה משובץ
Blepharopsis mendica

גמל-שלמה מקלי
Empusa fasciata

גמלי-שלמה

פשפשאים

תריסית מגוונת
Codophila varia

פנדור אדמוני
Spilostethus pandurus

אדמון מצוייר
Pyrrhocoris apterus

דבוראים

צרעה מזרחית
Vespa orientalis

דבורת הדבש
Apis mellifera

פלכית שכיחה
Polistes dominulus

נמלת-קציר שחורה
Messor ebeninus

נוטת שחורה
Cataglyphis niger

פרפראים

זנב-סנונית נאה
Papilio machaon

זחל בוגר

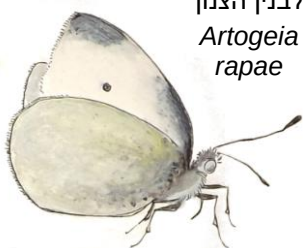
נמפית החורשף
Vanessa cardui

כחיל (נחושתי) החומעה
Lycaena thersamon

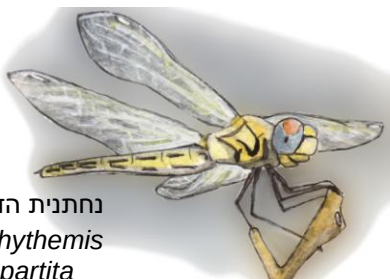

לבנין הצנון
Artogeia rapae

שפיראים

נחתנית הדרכים
Brachythemis impartita

דלגנית אדומה
Crocothemis erythraea

טוואית הארכובית (זחל)
Orgyia dubia

דובון יפייפה
Utetheisa pulchella

חיפושיות

מילברית
Mylabris sp.

ארינמל חיוור
Myrmeleon hyalinus

בחנינאי
Palpares sp.

ארינמלאים

זבובאים

בומביל
Bombiliidae sp.

שרקרק מצוי
Merops apiaster

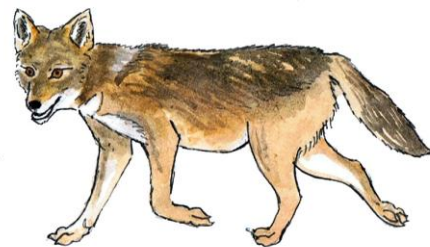
פשוש
Prinia gracilis

צופית בוהקת
Cinnyris osea

חולד עיוור
Spalax ehrenbergi

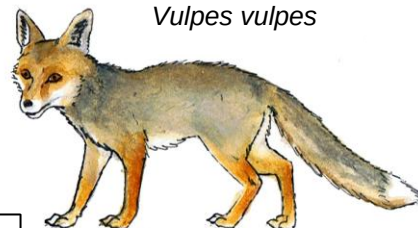

תן זהוב
Canis aureus

ארנבת מצויה
Lepus capensis

שועל מצוי
Vulpes vulpes

מאינה הודית (מצויה)
Acridotheres tristis

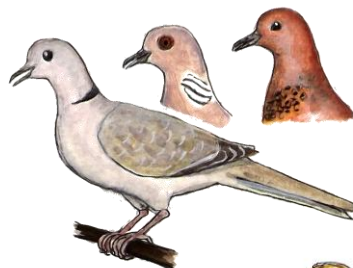
עורב אפור
Corvus cornix

פולש

תור --- *Streptopelia*

צוצלת *senegalensis*
מצוי *turtur*
צווארון *decaocto*

נמייה מצויה
Herpestes ichneumon

חוגלה
Alectoris chukar

דררת קרמר
Psittacula krameri

בז מצוי
Falco tinnunculus

פולש

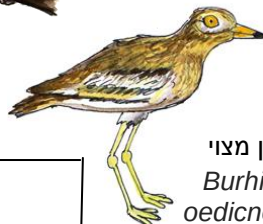
אנפית בקר
Bubulcus ibis

סיקסק
Vanellus spinosus

כרוון מצוי
Burhinus oedicephalus

צפע מצוי
Daboia palaestina

שנונית השפלה
Acanthodactylus boskianus schreiberi

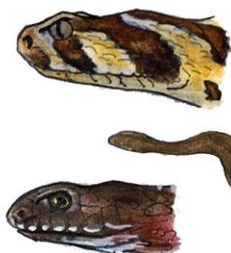

אנדמי

חרדון מצוי
Stellagama stellio

זיקית מובהקת
Chamaeleo chamaeleon

תלום-קשקשים מצוי
Malpolon monspessulanus

זעמן שחור
Dolichophis jugularis

בוגר

צעיר

נחושית עימונית
Chalcides ocellatus

צב מצוי
Testudo graeca

אילנית מצויה
Hyla savignyi

